

NIESTANDARDOWE ROZWIĄZANIA TECHNICZNO-KONSERWATORSKIE DLA DREWNIANEJ CERKWI W MIĘKISZU STARYM

DOI: 10.37660/integr.2020.6.2.4

Drewniana cerkiew p.w. Pokrow Bogurodzicy w Miększu Starym pochodzi zapewne z XVIII–XIX wieku. Najstarsza informacja dotycząca uposażenia parafii ruskiej w tej miejscowości pochodzi z 1605 roku. Akt ten został oblatowany¹ w grodzie przemyskim w 1769 roku².

W 1758 roku przeprowadzono remont cerkwi – była to wówczas trójdzielna bryła przekryta trzema ostrostupowymi szczytami. Szczyt nad babińcem pełnił ponadto funkcję dzwonnicy – z trzema dzwonami i żelaznym klepadłem. Wnętrze nawy oddzielała od sanktuarium/prezbiterium masywna (wieńcowa) ściana ikonostasowa. Obecny budynek cerkwi zawiera elementy z różnych okresów, wskazując na to (określone dendrochronologicznie) daty pozyskania (ścięcia) drewna belek poszczególnych elementów jej konstrukcji. W 1893 roku cerkiew poddano gruntownemu remontowi, pokrycie gontowe zastąpiono blachą stalową ocynkowaną, dobudowano dwie kruchty przy babińcu i przebudowano chór śpiewaczy, dodając dwa okna w zachodniej ścianie babińca.

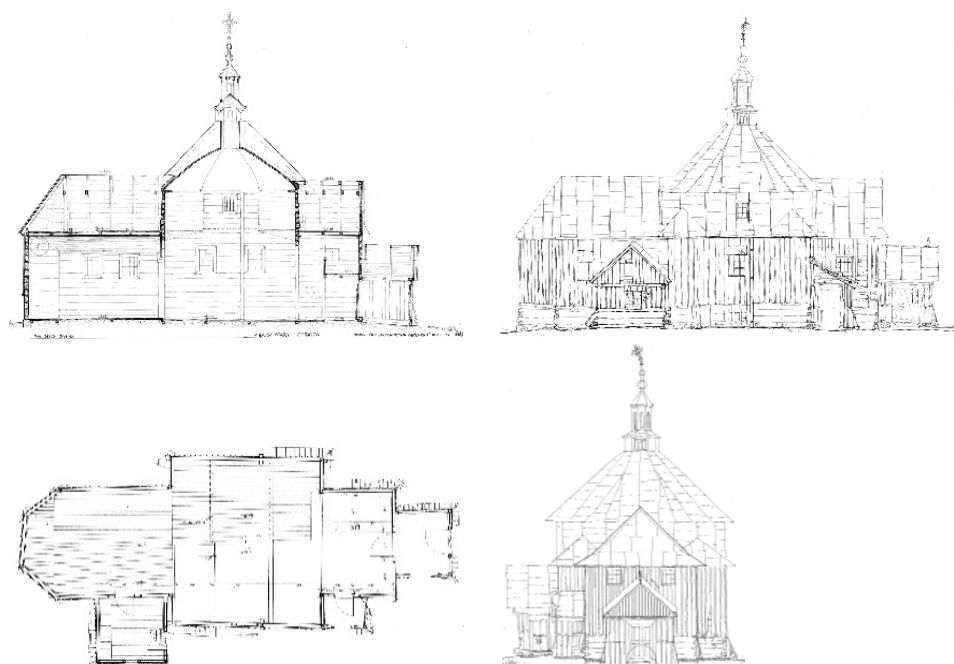
W czasie I wojny światowej pokrycie cerkwi zostało perforowane pociskami, co po niedbatej jego reperacji spowodowało stopniowe niszczenie jej struktury wskutek zawilgocenia wodą opadową. Po roku 1947 cerkiew została opuszczona, a w latach 1964–1965 jej wyposażenie przewieziono do składnicy zabytków ruchomych w Łańcucie. W latach 70. XX wieku zniszczeniu uległy dwie drewniane bramki prowadzące do cerkwi oraz drewniana dzwonnica z pocz. XIX wieku.

W 1989 roku Studenckie Koło Naukowe z Politechniki Krakowskiej wykonało (pod kierunkiem autora) dokładną inwentaryzację cerkwi, podjęte zostały prace zabezpieczające przed zamakaniem podmurówkę pod jej ścianami (rys. 1–3). Na początku XXI wieku zawaliła się zachodnia ściana zakrystii, a w następnych kilku latach runęła kruchta. Cerkiew posiada zabytkową polichromię (wystrój malarski) symbolicznie powiązaną z poszczególnymi jej elementami – na tamburze wspierającym kopułę umieszczono wizerunki proroków, na pendentywach (o konstrukcji pozornej z desek) pojawiają się postacie cherubinów i ewangelistów, a eliptyczna kopuła pozorna z desek nad nawą ozdobiona jest wyobrażeniem nieba. Polichromia ta jest dziś w bardzo złym stanie i pilnie wymaga konserwacji.

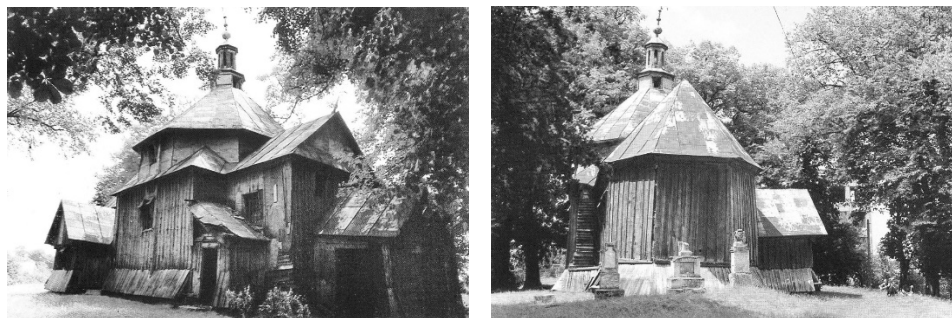
dr hab. inż. arch. Jan Kurek, <https://orcid.org/0000-0002-0853-5312>, Katedra Budownictwa i Materiałów Budowlanych, Krakowska Akademia im. Frycza Modrzewskiego

¹ Oblatowanie oznaczało przeniesienie danego aktu z niewłaściwych akt do właściwych. [W:] Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska* t. III.

² Dane historyczne zaczerpnięto z opracowania/kwerendy przeprowadzonej przez Andrzeja Żygadło w 2019 roku na potrzeby projektu konserwatorskiego zabezpieczenia struktury budowlanej cerkwi – na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu.

Rys. 1. Mięksisz Stary, inwentaryzacja cerkwi (opracowanie wykonane pod kierunkiem autora)
 Fig. 1. Mięksisz Stary, inventory of the church (prepared under the direction of the author)

Rys. 2, 3. Mięksisz Stary, cerkiew – stan zachowania w 1989 r. (fot. autor)
 Fig. 2, 3. Mięksisz Stary, church – condition in 1989 (author's photo)

Los cerkwi w Miększysu Starym jest typowy dla wielu cerkwi (nie tylko drewnianych) po 1945 roku. Część przekazano w użytkowanie Kościołowi Rzymskokatolickiemu, część zamieniono na magazyny, niektóre trawiły pożary, część rozebrano, a reszta stała opuszczona bez stałej opieki. Po II wojnie światowej cerkiew jakiś czas pełniła funkcję salek katechetycznych, a następnie opuszczona systematycznie niszczała... Niestety brak odpowiednich środków finansowych przez wiele lat nie sprzyjał konkretnym decyzjom o podjęciu w cerkwi prac restauracyjno-konserwatorskich. Szansa pojawiła się dopiero po 30 latach. Ostatecznie więc dopiero w ubiegłym roku Urząd WKZ w Przemyślu, na wniosek przedstawiciela Mniejszo-

ści Karpackich¹³, zaakceptował i sfinansował projekt konserwatorsko-budowlany zabezpieczenia tego obiektu.

Projekt ten stał się dużym wyzwaniem dla zespołu projektowego, bowiem dotychczasowa pragmatyka tego typu prac powodowała konieczność wymiany blisko 80% oryginalnej – zabytkowej struktury drewna na materiał współczesny – nowy. Także niedostatki stosowanych od 70 lat technologii nie sprzyjały zachowaniu zdegradowanych oryginalnych – autentycznych elementów. Praktycznie więc otrzymywaliśmy nowy obiekt, choć traktowany jak zabytek i wpisany już do rejestru zabytków...

Przeprowadzona analiza dotychczasowych działań przy tym zabytku dała podstawę do sformułowania kilku krytycznych uwag⁴:

- inwentaryzacja z 2006 roku budzi poważne wątpliwości co do jej wiarygodności, zauważalna jest ogólnikowość i spore uproszczenia, czyniące ją nieprzydatną dla celów projektowych. Jednocześnie pominięto fakt istnienia bardzo dobrej inwentaryzacji cerkwi z 1989 roku, którą – z uwagi na ubytki w cerkwi – należało jedynie zaktualizować;
- projekt konserwatorski z 2006 roku nie uzyskał zgody na budowę i dziś może być jedynie traktowany jako koncepcja ewentualnego remontu i rozbudowy. W tamtym czasie ani Urząd Gminy Laszki ani Urząd Konserwatorski nie wykazały woli jego realizacji;
- ww. projekt wykazuje ponadto spore ułomności merytoryczne, bowiem proponuje wizję cerkwi niezgodną z historycznymi przekazami, wprowadzając jednocześnie nowe elementy – tj. częściowe podpiwniczenie z toaletami(!).

Wnioskiem z powyższych analiz jest: nieadekwatność proponowanych koncepcji konserwatorskich do zastanej sytuacji, co w konsekwencji mogło doprowadzić do destrukcji tego zabytku i stworzenie jedynie kolejnej pseudohistorycznej atrapy! Przykładem takich wątpliwych konserwatorsko realizacji są dziś: cerkiew w Bruśnie Nowym, domy mieszczańskie przy ul. Kilińskiego w Przeworsku oraz dawny szynk w Białobokach.

Biorąc pod uwagę powyższe zespół projektowy pod kierunkiem autora zaproponował nową strategię konserwatorską dla tego obiektu:

- przeprowadzenie dodatkowych badań – skaniny laserowej, fotogrametrię polichromii, uzupełnienie badań dendrochronologicznych, badanie georadarowe oraz dopełnienie badań architektonicznych i historyczno-artystycznych,
- minimalizację wymiany elementów materialnej struktury cerkwi,
- wprowadzenie dodatkowej struktury wsporczej do wnętrza obiektu umożliwi spokojne prowadzenie prac konserwatorskich polichromii oraz wzmacnianie strukturalne poszczególnych elementów drewnianych, tak by zachować je w maksymalnej możliwej ilości. Swoistym ostrzeżeniem przed kontynuacją dotychczasowej praktyki konserwatorskiej jest remontowana z końcem lat 90., pochodząca z 1586 roku, cerkiew w Gorajcu, w której wymiana polichromowanych elementów drewnianej zrębowej kopuły nad nawą doprowadziła do bezpowrotnej utraty jej wyjątkowej artystycznej wartości (rys. 4 i 5).

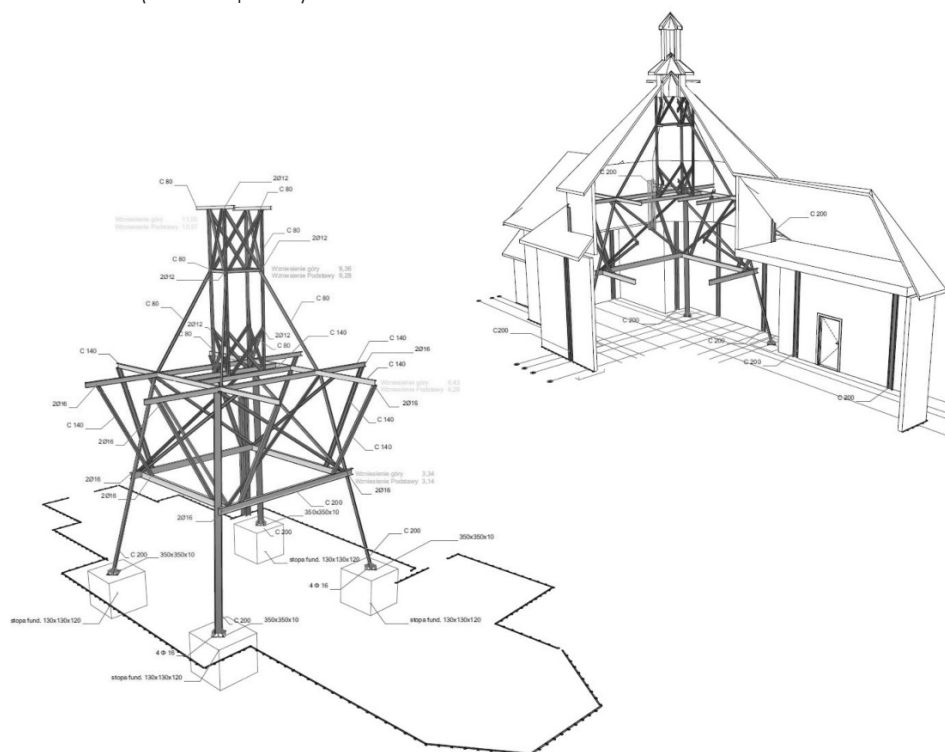
³ Dotychczasowy dysponent obiektu – Parafia Rzymskokatolicka w Miększu Starym – udzielił dr Ewie Bryle, prezes Stowarzyszenia, pełnomocnictwa na prowadzenie prac budowlano-konserwatorskich w cerkwi.

⁴ Analizie poddano materiały wskazane do ewentualnego wykorzystania przez WUOZ w Przemyślu – inwentaryzację z 2006 roku oraz projekt konserwatorski z tegoż roku, firmowany przez prof. prof. A. Kadłuczkę i K. Kuśnierza.

Rys. 4, 5. Gorajec, ośrodek kopuła nad nawą cerkwi – przed remontem i po remoncie (fot. autor)

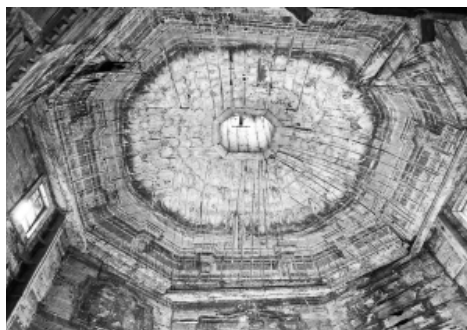
Fig. 4, 5. Gorajec, pyramidal dome over the nave of the church – before and after renovation (author's photo)

Rys. 6. Mięszysz Stary – stalowa konstrukcja wspierająca budynek cerkwi w trakcie remontu (projekt autora)

Fig. 6. Miększ Stary – steel structure supporting the building of the church during renovation (author's design)

Władzom konserwatorskim zaproponowano więc nietypowe rozwiązanie problemu remontu cerkwi miękiskiej, które po analizach i dyskusjach zostało przyjęte do realizacji. Ta nowa strategia działania umożliwi praktyczne zastosowanie nowych metod i technologii konserwatorskich – wzmacniania strukturalnego materiału drzewnego w jego całym przekroju, nanotechnologiczne wzmacnianie struktury zewnętrznej (ważne dla ratowania „sypiącej się” polichromii) – pozwoli

Rys. 7, 8. Międzykisz Stary – polichromia wnętrza nawy (fot. autor, 2019)

Fig. 7, 8. Międzykisz Stary – polychrome of the nave (author's photo, 2019)

jednocześnie na zachowanie dotychczasowego widoku malowniczych form tej cennej historycznie budowli (rys. 6–8).

LITERATURA

- [1] Kurek J., 1994. Drewniane cerkwie ziemi przemyskiej. Kraków.
- [2] Kurek J., 1997. Sacrum i mentalność w kształtowaniu świątyń Kościoła Wschodniego, na przykładzie drewnianych cerkwi województwa przemyskiego. Politechnika Krakowska, Monografia 217, Kraków.
- [3] Kurek J., 2007. Ranga dziedzictwa architektury drewnianej w przemianach obszarów przygranicznych Polski południowo-wschodniej. [W:] Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobraz. – Ol. PAN, s. 71–81.
- [4] Kurek J., 2010. Budowle sakralne z drewna – ważny element dziedzictwa Kościoła unickiego Rzeczypospolitej. [w:] Kościół unicki w Rzeczypospolitej, Białystok.
- [5] Kurek J., 2010. Drewniane świątynie Kościoła Wschodniego jako część wielokulturowego dziedzictwa dawnej Rzeczypospolitej – z badań dotyczących rozpoznania stanu zachowania cerkwi w Polsce i Ukrainie. [W:] Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej, t. I, Białystok.
- [6] Kurek J., 2013. Drewniane dzwonnice cerkiewne dawnego województwa przemyskiego. Monografia, Kraków.
- [7] Kurek J., 2016. Kiży – cerkiew Przemienienia Pańskiego – problemy konserwatorskie. [W:] Drewno w architekturze, Kraków, s. 251–264.
- [8] Kurek J., 2019. Conservation dilemmas – the fate of the timber orthodox church in Międzykisz Stary. Spaces & Form, Nr 38.

NIESTANDARDOWE ROZWIĄZANIA TECHNICZNO-KONSERWATORSKIE DLA DREWNIANEJ CERKWI W MIĘDKISZU STARYM

STRESZCZENIE. Pochodząca z XVIII wieku drewniana cerkiew międziska jest częścią ważnego dziedzictwa kulturowego drewnianego budownictwa sakralnego na południowo-wschodnich terenach dawnej Rzeczypospolitej. Po II wojnie światowej cerkiew nie była użytkowana, opuszczona systematycznie niszczała. W 1989 roku wykonano jej inwentaryzację architektoniczną. Niestety brak środków finansowych przez wiele lat nie sprzyjał podjęciu w cerkwi

prac restauracyjno-konserwatorskich. Szansa pojawiła się dopiero po 30 latach. Rozwiązanie projektowe odbiega od dotychczasowej pragmatyki konserwatorskiej, proponując dążenie do maksymalizacji zachowania struktury materialnej tego zabytkowego obiektu. Dotychczasowa bowiem praktyka w tym zakresie powodowała nieraz 80% wymianę zdegradowanego drewna na materiał nowy.

Słowa kluczowe: Mięksiz Stary, drewniana cerkiew, projekt konserwatorski

NONSTANDARD TECHNICAL AND MAINTENANCE SOLUTIONS FOR WOOD WOODEN ORTHODOX CHURCH IN MIEKISZ STARY

SUMMARY. The wooden Orthodox church from the 18th century is part of the important cultural heritage of wooden religious architecture in the south-eastern areas of the former Polish-Lithuanian Commonwealth. After World War II, the church was not used – it was systematically destroyed when abandoned. In 1989, architectural inventory was made. Unfortunately, the lack of financial resources for many years was not conducive to undertaking renovation and renovation works in the church. The opportunity appeared only after 30 years. The proposed design solution differs from the previous conservation pragmatics, proposing to maximize the preservation of the material structure of this historic building. The practice in this field so far has often resulted in 80 percent replacement of degraded wood for new material.

Key words: Miekisz Stary, wooden orthodox church, conservation project